

je zde podána, je na věčné časy neotřesitelnou a dokonalou — avšak mohu tvrditi s dobrým svědomím tolik, že já jsem na ní nenalezl již žádného kazu přes svědomitá přezkoušení.

Při této mé práci připadl mi úkol dvojitý: předně zařazení pojmů, které dosud byly od všech autorů bez výjimky chápány výlučně národohospodářsky, mezi pojmy formálně teleologické, a potvrzení jiných za výlučně formálně národohospodářské (čehož se dotknu až ve třetím oddíle této knihy), za druhé podání nových přesných definicí, poněvadž dosavadní všechny vykazují vnitřní rozpory. Korektury, jichž tu bylo třeba, se týkají tedy klasifikace pojmů a zařazení jich z rodu do třídy, jednak rozsahu a obsahu pojmů samotných.*)

II. Teleologické pojmy.

1. *Všeobecně.*

Obecnými pojmy teleologickými, které jsou společné pro všechna vědní odvětví teleologická, jsou mi pojmy tyto: účel, prostředek, užitečnost a škodlivost, užitek a škoda, potřeba, upotřebitelnost a statek. Samozřejmě jsou teleologickými pojmy i pojmy hospodářské, zde však nebudou uvedeny, neboť v tomto odstavci budeme jednati o pojmech obec-

---

*) Podávám v této práci pouze výsledky svého vlastního myšlení. Jde tedy buď o pojetí zcela nové, nebo aspoň od učení dosavadních se lišící, často jim přímo odporující. Jediný autor podal dosud — pokud mohu přehlédnouti — přesnější definice pojmů, jimiž se budeme v následujících kapitolách zabývat, a to Engliš. Tím budiž vysvětleno, proč právě jeho formulace stane se častěji předmětem mé kritiky.

ně teleologických a ony pojmy (t. j. hospodářské) nejsou společny všem vědním odvětvím teleologie.

Teleologickými zjevy rozumím všechny zjevy, které mohou býti myšleny jako subsumovatelné buď pod pojem účelu nebo jeho akcesorií. Akcesoriemi účelu rozumím všechny ty pojmy, které jsou odvislé od pojmu účelu jako takového, t. j. ty pojmy, v jichž obsahu jest jako pojmový znak přímý nebo nepřímý vztah k účelu. Protože pak tyto pojmy tvoří uzavřený systém jednotlivých, na sobě navzájem závislých částí téhož celku, mluvím též tu a tam o formálním systému účelových pojmů. Lze tedy též charakterisovati teleologické zjevy jako takové, jež mohou býti myšleny jako subsumovatelné pod formální systém účelových pojmů. K tomuto systému patří právě ony nahoře uvedené pojmy, jež byly označeny jako obecně teleologické, totiž: účel, prostředek, užitečnost a škodlivost, užitek a škoda, potřeba, upotřebitelnost a statek. Tato definice teleologických zjevů není totožnou s definicí, která definuje tyto zjevy co „pozorované jako chtěné“. Neboť, buď musíme potřebě upřítí charakter teleologického pojmu, nebo uznati, že ne všechny teleologické pojmy jsou pozorovány jako chtěné.

Upírati pojmu potřeby charakter teleologického pojmu lze dle mého názoru stěží. Neboť buď by se musilo říci, že potřeba jest chtění a jako takové kausálním (psychologickým) zjevem, který nepatří do oblasti teleologického myšlení. Avšak takový názor ukáže se ihned mylným, jakmile uznáme, že i juristické osoby, jež nejsou schopny míti žádné vůle ve smyslu psychologickém, mohou míti potřeby. Názor onen padá však kromě toho i tím, že potřeba jest definována čistě teleologickými pojmy (prostředkem — neboť jak uvidíme dále, jest potřeba chtění něčeho jako prostředku:

bez účelu není prostředku; bez prostředku není potřeby; jest tudíž potřeba pojmem závislým na pojmu účel). Nebo by se musilo prohlásiti, že potřeba není předmětem snahy poznávací v teleologickém myšlení, což však stojí očividně v rozporu se všemi dosavadními výsledky teleologických i specificky hospodářských bádání.

Pak však nejeví se teleologie jako zvláštní pozorovací metoda, nýbrž jako myšlení ve zvláštním systému pojmů. Tento výsledek jest pak ještě doplněn tím, že teleologie není zvláštním útvarem racionality (t. j. odpovědí na otázku „Proč?“), jak se dosud tvrdilo bez popření, nýbrž že tu jde o pouhou logicitu, jak jsme již ukázali v první knize tohoto díla.

2. Účel a prostředek.

V této kapitole nechci probíratí snad všechny možné vztahy mezi prostředkem a účelem, což spadá pod všeobecné poznatky o teleologii jako myšlení, nýbrž podatí chci jen definici pojmu účel a jeho dosud opomíjeného vztahu k prostředku.

Již dříve jsem, častěji ve svých pracích podotkl, že „účel“ a „postulát“ pojímány bývají synonymisticky a tak také užívány. Tak na př. Engliš mluví zhusta o „hospodářském postulátu“*), čímž očividně má se rozuměti hospodářský účel a nikoliv hospodářské chťění. Na druhé straně mluví se však též o postulátu prostředku (potřebě**), čímž opět jest míněno chťění prostředku a ne něco chťěného. Tu, jest ovšem namítnouti, že se užívá téhož výrazu ve dvojnásobném smyslu, že se užívá téhož termínu pro dva různé pojmy.

*) Příručka nár. hosp., I. vyd., Brno 1924, str. 577.

***) Tamtéž str. 578.

Důležitost této různosti ukáže se nám později. Avšak ani když předpokládáme, že postulát jest něčím chtěným, nežmizí nám obtíže docela, neboť „něco chtěného“ a „úcel“ není zcela totéž.

Úcel jest ovšem rozhodně „chtěným“ (chtěné = to, co je chtěno), avšak takovým chtěným, které nemůže býti uskutečněno přímo, nýbrž teprve pomocí něčeho, co jest mimo něj — totiž pomocí nositelů určitých vlastností. Nositel těchto vlastností jsou-li tyto schopny sloužiti onomu změněnému chtěnému, jest nazýván **prostředkem**. Lze tedy též stručně říci, že účel jest chtěné, jež je dosažitelno teprve cestou něčeho mimo něj, totiž prostředku, tedy chtěné, splnitelné teprve určitou oklikou, neboť bez prostředku není účelu, nýbrž jen chtěné zjevy. Úcel a prostředek jsou pojmy navzájem se doplňující; pojmy korelativní.

Zde by se mohlo ovšem namítati, že není vůbec žádných chtěných zjevů, které by byly dosažitelny bez prostředku, a že tedy definovati účel pomocí prostředku jest přebytečné a že by stačilo definovati účel jako „něco chtěného“, což již samo v sobě involvuje aplikaci prostředku. Neboť buď jest chtěna změna, a pak funguje co prostředek onen zjev, který jest schopen sloužiti přivodění změny, nebo jest chtěn stav, a pak funguje jako prostředek zjev, který jest schopný sloužiti jeho udržení. Na to jest odpověděti, že přesto je nutno účel definovati pomocí prostředku, a to proto, poněvadž by mohla snadno nastati záměna s pojmem „statek“, který — jak později uvidíme — jest též chtěným zjevem, totiž zjevem chtěným jako prostředek.

3. Užitečnost a škodlivost.

Engliš definuje „užitečné“ jako „chtěné k určitému účelu“ (Příručka nár. hosp. str. 3). S touto definicí nemohu souhlasiti. Užitečnost jest kvalitou, „chtěné“ kvalitou není, neboť i účel jest chtěn, aniž jest kvalitou. „Býti chtěnu“ vyjadřuje pouze vztah mezi subjektem a objektem chtění. I když připustíme, že „býti chtěnu“ nevyklučuje kvality, neboť i kvalita může býti chtěna, přece jest jisto, že není v definici Englišově kvalita obsažena, a proto jest definice neúplná. Již pro tuto neúplnost není tedy ona definice správnou, leč nutno ji označiti přímo za nesprávnou, uvědomíme-li si, že kvalitnost užitečnosti je jediným rozlišovacím znakem od pojmu prostředku, neboť užitečnost je kvalitou, prostředek jejím nositelem. Řekne-li se tedy, že užitečnost je „něco chtěného k určitému účelu“, platilo by totéž o prostředku, a tak by užitečnost a prostředek byly jedním a týmž pojmem, neboť znak jich odlišnosti byl potlačen již v samé jejich definici. Jak však nazvati správnou definici, již se pojmově stotožňují dva různé pojmy? Důsledek nestal se Englišovi patrný jen proto, že opomenul definovati pojem prostředku.

A ještě z jiného důvodu nelze s definicí souhlasiti. Užitečné je prý „chtěné k určitému účelu“. Z čeho to plyne? V pojmu užitečnosti není přece obsaženo nic, co by ukazovalo, že je chtěna k určitému účelu. Neboť pojem užitečnosti praví jen, že jest to kvalita, jež je schopna sloužiti účelu, t. j. něčemu chtěnému. Avšak býti přímo chtěným a býti schopným sloužiti chtěnému, není nikterak totéž. Je-li něco schopno sloužiti chtěnému, je-li tedy do jisté míry podmínkou pro jeho dosažení a splnění,

pak jistě toto „sloužící“, tato „conditio sine qua non“ chtěného bude také chtěna. Avšak to děje se nepřímou, v pojmu samém není chtění jako pojmový znak obsaženo.

Užitečnost jako taková nemůže býti chtěna k určitému účelu, neboť ona musí již chtění předcházeti jako jeho podmínka. Právě proto, že určitý zjev je užitečný — lhostejno, zda putativně, totiž že je mu užitečnost jen přiřkládána, nebo objektivně, totiž že je skutečně užitečným — jest chtěno. Musí býti napřed poznán jako schopný sloužiti účelu, aby byl chtěno pro příslušný účel. Jest tudíž užitečnost podmínkou vzniku chtění, neboť chtění účelu, spojené s poznáním určitého zjevu co užitečného s jedné strany a snaha po užitečnosti s druhé strany mají se k sobě jako logický důvod a závěr a nespádají tedy pod týž pojem. Podobně je na př. užitečnost určitého zjevu podmínkou jeho hodnoty, aniž jsme proto oprávněni obě tyto kvality zahrnovati pod jeden a týž pojem.

Netvrdím — což budiž zdůrazněno — že užitečnost není chtěna, nýbrž jen to, že v pojmu užitečnosti není obsaženo takové chtění, které by se vztahovalo přímo na užitečnost v poměru jejím k účelu, tedy: že užitečnost není „chtěnou schopností sloužiti účelu“, nýbrž prostě „schopností sloužiti účelu“.

Tvrdím tudíž, že dříve než se stane užitečnost chtěným objektem, musí býti poznána jako taková, t. j. jako schopnost sloužiti účelu, z čehož plyne, že později nastalé chtění nemůže spoluvytvářeti pojem, který tu byl již jako pojem hotov před tím, než chtění vzniklo. Pojem užitečnosti sám o sobě neříká tedy — opakují — ničeho o tom, že by byla chtěna, jako to říká pojem účelu, v jehož pojmovém

obsahu jest implicitě obsaženo, že „jest chtěn“. Nebož užitečnost ve vztahu k účelu není nic jiného, než schopnost sloužiti účelu. To však nikterak nebrání tomu, aby v užitečnosti s hlediska jiného pojmu (než účelu) nebyla obsažena „chtěnost“. A tak tomu skutečně je v případě jejího poměru k upotřebitelnosti. O tom bude blíže řeč na straně 109. n. n., kde se ukáže, že užitečnost je chtěnou upotřebitelností. Je-li to správné — a já jsem přesvědčen, že správnost tohoto tvrzení dokáži zcela bezpečně — pak je zcela jistě obsažena i v užitečnosti „chtěnost“. Tato „chtěnost“ se však nikterak nevztahuje na kvalitu, která by byla chtěna k určitému účelu (tudíž na schopnost sloužiti účelu), jak tomu chce Englišova definice; nýbrž na jinou kvalitu, totiž na upotřebitelnost, t. j. schopnost, jež se teprve chtěním stává užitečností, jež tudíž vůbec teprve chtěním stává se schopností sloužiti účelu. Chtění této kvality (upotřebitelnosti) musí tedy logicky předcházeti, aby vůbec byla založena schopnost sloužiti účelu, nemůže tedy tato schopnost sloužiti účelu sama býti chtěna, jak to vyžaduje Englišova definice slovy „chtěné k určitému účelu“. K této otázce se však ještě podrobněji vrátíme v kapitole o upotřebitelnosti (viz str. 103. n. n.).

Zbývá ještě jedna námitka. Někdo by totiž mohl říci: „Není nikterak pravda, že musí býti napřed užitečnost jako taková (jako schopná sloužiti účelu) poznána, aby se teprve pak mohla státi chtěnou. Naopak — chtějící subjekt chce účel a proto chce, tedy již předem a od počátku, něco, co se ukáže jako schopné sloužiti účelu. Z toho se podává, že chtění předchází před poznáním.“ Ve smyslu této námitky vyhrotila by se celá sporná otázka v tyto alternativy: jest užitečnost kvalitou, která jest napřed chtěna a pak teprve dodatečně poznána jako schopnost sloužiti účelu, nebo

naopak musí býti nejprve poznána kvalita, schopná sloužiti účelu, aby mohla býti potom chtěna? Jsem přesvědčen, že první alternativu nutno rozhodně zamítnouti; neboť pak bychom musili užitečnost definovati jako chtěnou vlastnost, jejíž schopnost sloužiti účelu teprve bude poznána (lhostejno zda putativně či skutečně), a ne jako chtěnou schopnost sloužiti účelu, neboť chtění by musilo předcházeti před poznáním. Po krátkém uvážení musí přece uznati každý, že to by značovalo popření vlastní podstaty užitečnosti. Neboť v tomto smyslu by byl na př. výrok: „Něco se jeví jako vhodný prostředek“ nebo „Něco má patřičnou užitečnost“ přímo kontradikcí in adiecto a nesmyslným, neboť jest něco ve svém přívlastku označováno za vhodné — tudíž předpokládáno jako známé — co dle svého pojmu teprve bude nutno poznati. A nemělo by také smyslu mluvíti o chtěné užitečnosti (nebo o chtěném prostředku), neboť užitečnost (nebo prostředek) byly by již bez dalšího vůbec něčím chtěným — jako nemá smyslu mluvíti o chtěném účelu. — Domnívám se, že všemi těmito důvody jsem dostatečně dokázal, že užitečnost jako taková není chtěna, nýbrž že jest pouze schopnost sloužiti účelu.

Pokud se týče vzájemného poměru pojmu užitečnosti a škodlivosti, je též nutno formulovati jej (a pojem škodlivosti) přesněji, než jak se dosud obvykle dalo. Právili se, že škodlivost jest opakem užitečnosti, jak zhusta najdeme v národohospodářské vědecké literatuře, jest to sice pravda, avšak nesmí nás to svést k tomu — což právě obvykle se děje — abychom chápali tyto pojmy příliš úzce. Neboť schopnost užitečnosti sloužiti účelu může znamenati dvojí: jednou je to pozitivní prospívání účelu, avšak může to býti i zabraňování škod-

dě (kvalita překážející škodlivosti). Z toho pak se dále podává i dvojí pojetí škodlivosti: buď jest to kvalita, překážející užitečnosti, nebo přímo kvalita odporující účelu. „Překážející užitečnosti“ znamená však přece „překážející schopnosti sloužiti účelu“, takže škodlivost jest označiti buď jako překážející schopnosti sloužiti účelu (užitečnosti), nebo jako schopnost překážející (bránící) účelu. Důležitost tohoto rozdílu stane se nám zřejmou při výkladech o užitku a škodě, kde se setkáme s touž analogií. Proto ponecháme zatím analysu tohoto problému příslušným výkladům další kapitoly.

4. *Užitek a škoda.*

Užitek jest zamýšlený výsledek (efekt), příznivý účelu, vzešlý z použití užitečnosti, obmyšlené přiblížení účelu, něco, co splnění účelu má přivoditi. Tento efekt může ovšem přivoditi účel buď zcela nebo z části. Maximální myslitelný užitek jest přivodění a splnění účelu. Z tohoto důvodu jest nesprávné definovati užitečnost jako schopnost přivoditi účel, jak se někdy děje, neboť potom by nebylo možné, aby bylo více užitků různé kvantity, nýbrž mohl by býti jenom jeden, který by vždy přivodil účel. Užitek jest však též úsporou škody.

Užitek totiž může se nám jeviti ve dvojí podobě: buď jako přiblížení se účelu nebo jako zamezení škody. Podobně i škoda vystupuje ve dvojí povaze: buď jako negace užitku (zamezení užitku), nebo jako negace účelu (oddalování účelu). Negace účelu jest — lze říci — negativní pohyb vzhledem k účelu, negace užitku zamezování pozitivního pohybu, který by se byl bez

dotyčné „škody“ dostavil. Tedy při škodě v užším slova smyslu se užitok snižuje, při škodě v širším slova smyslu se užitok nezvyšuje, ač by mohl.

Terminologicky chybí nám totiž výraz jak pro ušlý užitok, který by se byl bez nastoupení škodlivého zjevu určitě dostavil nebo mohl dostaviti, tak pro očekávanou, ale nedostavivší se škodu. Proto se musíme spokojiti s výrazy užitok a škoda a jimi vyjadřovati i nedostavivší se škodu i ušlý, nedostavivší se užitok. Logicky, jako pojmová konstrukce, je to i ono možno, z důvodů vhodnosti, jak dosud mám za to, je převádění na negativní formulu a i psychologicky stravitelnější a je vhodnější mluvíti o nedostavivší se škodě ne jako o „užitku“, nýbrž jako o „úspoře škody“. Ačkoliv tedy zastávám se přísně logické povahy hospodářských úvah co se týče správnosti, uznávám určité koncese pro psychologismus po stránce vhodnosti, což ovšem nikterak nesmí býti a není na úkor přísně logické povahy a přesnosti teleologického myšlení.

Mám za to, že naše mluva tento mnou hájený argument vhodnosti sama podepřela nejlépe vytvořením výrazu spoření, úspory atd., kde stlačení (negace) škody vzhledem k užitku se označuje jako úspora škody, ač v logické konstrukci by bylo lze mluvíti i zde vlastně o užitku, naproti tomu o nedostavivším se užitku se mluví i v běžné mluvě jako o škodě a mluva se nenamáhalo vytvořiti zde zvláštní výraz, ježto psychologicky aplikace tohoto výrazu nenarážela zde na žádnou potíž. Též moje vývody v kapitole o spoření (viz str. 162. n. n.) směřují k tomu, aby se tato povaha řečeného pojmu zdůraznila.

Ve smyslu shora uvedeném označuje se nedostavivší

se škoda, jakkoliv byla očekávána, jako úspora škody, nedostavivší se nebo ušlý užitek jako efektivní škoda. V důsledku těchto vývodů bude tedy škodou na určitém účelu nejen nějaký zjev, který je negací účelu, potud, že jeho dosažení učinil vzdálenějším, že jej tedy odsunul, nýbrž také zjev jiný, který je negací užítku po té stránce, že účelu sice neodsunul, ale že jeho přičiněním účel také nebyl přiblížen, že se tedy nedostavil užitek, který by se byl jinak dostavil a tudíž že dosažení účelu zůstalo stejně vzdáleno, ač by se bez dotyčné škody bylo přiblížilo*).

Je překvapující, že onen názor**), který hlásá, že

*) Tak na př. ničím-li při požáru buď zbouráním okolní objekty, aby se požár nerozšířil, nebo ničím-li při hašení vodou sebe dražší zařízení, jeví se mi užitek na účelu jednom (zadržení požáru) nepochybně jako pozitivní škoda na druhém (na účelu zachování ničených budov nebo zmíněného zařízení), ježto právě tento účel je vzdalován od svého dosažení, není-li vůbec a definitivně zmařen. Povaha této, řekl bych, pozitivní škody, nebyla nikdy sporná, neboť tvořila vždy jeho podstatu.

Jinak je tomu při druhém druhu škody, která se jeví jako zmaření užítku, jako způsobení škody ušlým užítkem. Tak na př. s hlediska účelu zdraví jeví se mi použití společného prostředku, na př. peněz, pro účel vzdělání jako škodlivé, ježto řečené účely kolidují na př. proto, že jak péče o zdraví, tak péče o vzdělání vyžadují peněžních prostředků, jež však nestačí na plné dosažení obou účelů; proto věnování peněz pro vzdělání jeví se škodlivým s hlediska účelu zdraví a naopak, ježto užitek na zdraví, který by za tyto peníze se byl opatřil, nemůže se již dostaviti. Odpadnutí tohoto užítku je škodou.

*) Vzpomeňme na př. polemik Englišových, v nichž popírá, že by úvaha předcházející kupu byla výnosovým počtem, ježto prý je pouhou volbou. Tento svůj názor opírá právě o tvrzení, že ušlý užitek není škodou. (Rozhodnu-li se mezi koupí klobouku a koupí rukavic, tu zřeknutí se jednoho z těchto kupů není pro hospodářského člověka škodou prý proto, že dosud nemá žádného z obou statků. Ješť tedy prý jen ušlým užítkem.)

ušlý užitek není škodou, přehlíží, že přiznává vlastně charakter škody negaci účelu a upírá jej negaci užitku, ač sám škodu přímo definuje jako opak (negaci) užitku a tedy si vlastně již ex definitione odporuje. Ostatně, což nedefinuje tento názor hodnotu jako stupeň užitečnosti, při čemž interpretuje nedostavení se škody také jako užitek? Totožnost povahy ušlého užitku a pozitivní škody lze ostatně též krátce dovoditi takto: pojem užitku implikuje chtění, ježto je výsledkem použití (jež právě chtění implikuje) užitečnosti. Ušlý užitek je však ztraceným užitkem, ježto na př. též o ušlé příležitosti pro vykonání něčeho říkáme: ztracená příležitost. Je to totiž znemožnění užitku, který by byl býval možný. Je to pozbytí či ztráta možnosti užitku. Ztráta na užitku je však ztrátou na chtěném účelu a ztráta na chtěném účelu je škodou. Vždyť i v obecné mluvě říkáme, na př. chceme-li navštívit určitý divadelní kus a znemožní-li se nám to: „škoda, byli bychom rádi šli,“ ač přece nesporně běží zde o ušlý užitek na účelu „návštěvy divadla“ a nikoli o pozitivní škodu ve vlastním smyslu.

Důležitý důsledek dvojí funkce škody (škodlivosti), o níž bylo mluveno, totiž jako negace účelu a negace užitku je ten, že kdežto užitek (užitečnost) je vzhledem k účelu vždy v poměru subordinovaném, může škoda vzhledem k účelu býti též v poměru koordinovaném, t. j. dva účely sobě koordinované mohou sobě být navzájem škodlivy, na př. hospodářská kolise postulátů. Důsledek ten je velmi důležitý.

Tato obojetná povaha užitku na jedné a škody na druhé straně (a rozumí se, že mutatis mutandis platí

obdobně vša také pro užitečnost a škodlivost) zdánlivě je pramenem nejasnosti a nepřesnosti. Ve skutečnosti se však tato obojetnost objeví ihned v jiném světle, uvědomíme-li si, že užitek a škoda přímo srovnatelný nejsou. Jako nelze přímo srovnati tvrdost a měkkost, teplo a chlad, nelze tak učiniti ani ohledně užitečnosti a škodlivosti, nikoli proto, že by běželo o různé kvality, nýbrž proto, že běží o divergentní směry negace a kladu, jež jsou matematicky odčitatelné, ale logicky srovnatelné jen nepřímou. Důkaz o přímé inkomesurabilitě škody a užitku lze podati, leč vybíhá z rámce našeho pojednání. Postačí poukázati na názorný poznatek, že výška hory a hloubka propasti jsou přímo nesrovnatelné, ač ciferně obě kvanta jsou jistě odčitatelná. Avšak právě tato přímá nesrovnatelnost užitku a škody je důvodem, proč dvojí smysl užitku (užitku v užším smyslu a nedostavivší se škody, úspory a škody) a škody (totiž škody v užším slova smyslu a nedostavivšího se aneb ušlého užitku) se nám pojednou objeví jako obzvláště výhodný. Neboť je možno srovnati velmi dobře užitek se škodou, jež se nedostavila, a škodu s užítkem, jenž nenadešel, ač se dostaviti mohl. Neboť pak srovnáváme vlastně užitek s užítkem a škodu se škodou. A právě tato zde vytčená možnost otevírá nám veliké výhody pro usnadnění srovnatelnosti postulátů vůbec. Neboť jen tak lze škodu a užitek, jež o sobě srovnatelný nejsou, prostřednictvím malé okliky převésti na srovnatelné veličiny. Nastane-li pak nutnost srovnati užitečnost se škodlivostí, nebo užitek se škodou, převedou se obě zdánlivě nesusrodé nebo alespoň nesrovnatelné kvality na jednu jedinou kvalitu o různé kvantitě, buď že převedu škodu, jež se má srovnati s užítkem, na užitek, nebo obráceně užitek na škodu. To se děje jednoduše tím

způsobem, že mám-li na př. srovnat užitek, jenž mi vzejde z koupě klobouku, se škodou, již utrpím, vzdám-li se koupě obuvi, srovnávám užitek klobouku s užitekem, jehož bych nabyl z koupě obuvi. Chci-li pak převést obě veličiny na škodu, srovnávám škodu, již utrpím, nezískám-li klobouku, se škodou, již bych utrpěl, nezískal-li bych obuvi. Je vidno, že oboje eventualy jsou schůdné. Opakuji však znovu, že se vždy bude doporučovati spíše převáděti na formulaci *n e g a t i v n í*, ježto nedostavivší se nebo ušlý užitek lze bezzávadně a bez násilí označiti jako škodu, kterou lze porovnat s jinou škodou, kdežto nedostavivší se škodu nelze bez určitého znásilnění řeči pojmenovati užitekem. Pročež, jak uvedeno, řeč si vytvořila termín úspory škody, kterážto úspora je sice užitekem, avšak srovnávati ji s jiným užitekem bude narážeti přímo na potíže, ježto vždy srovnáváme kvalitně identické zjevy, identicky též označené, tedy na př. užitek s užitekem, škodu se škodou, čemuž v daném případě není, ježto zde by bylo nutno srovnati užitek s úsporou škody, a hlavně proto, že je těžko označiti všechny nehody, jež by nás mohly stihnout, ale nestihnou, jako užitek.

To, co bylo řečeno o převedení užitku na škodu a obráceně lze ostatně též velmi dobře matematicky vyjádřiti. Ježto totiž běží pouze o rozdíl kladu a záporu, lze užitek převést na škodu tím, že předložíme před zápor (škodu) ještě jednu negaci $a = -(-a)$ čili: užitek rovná se úspoře (negaci) škody: chceme-li škodu převést na užitek, pak předložíme před užitek negaci dle vzorce $-a = -(-a)$ čili: škoda je potlačením (negací) užitku (positivní formulace bude se převáděti na negativní nesporně snadněji díky termínu úspory).

Toto převádění, jak znovu zdůrazňuji, děje se proto, že logicky je přímo srovnatelná veličina kladná s kladnou, veličina záporná se zápornou, nikoli však kladná se zápornou, které jsou matematicky odčitatelné, nikoli však logicky přímo srovnatelné.

Zbývá ještě promluvit o jiné nesrovnatelnosti, která, byť byla známa co do své podstaty, jistě není známa plně co do svých důsledků. Dva užitky neb i dvě škody nejsou srovnatelné, nenáleží-li téže úrovni teleologické, t. j. nejsou-li koordinovanými. To je poznatek pojmově evidentní. Neboť srovnatelnost značí kvalitní identitu při kvantitní různosti, implikuje tudíž možnost volby. Této možnosti však není tam, kde není koordinace, nýbrž kde je subordinace. Subordinace značí poměr mezi podmiňujícím a podmíněným, při čemž podřazeným je ono, nadřazeným toto. Podmíněné však nemůže býti kommesurabilní s podmiňujícím, ježto zde není pouhé kvantitní rozdílnosti a ježto volba, nutný to důsledek srovnatelnosti, je a priori vyloučena. Podmíněné může totiž teprve tehdy vzniknouti, předcházel-li mu podmiňující (ovšem logicky a ne nutně časově). Tudíž podmíněné (již pojmově) není neodvislé a tedy volně volitelné. Proto nelze také členy racionální řady nikdy považovati za zjevy identické kvalitně a pouze kvantitně rozdílné, ať již běží o příčinu — následek, důvod — důsledek, nebo ratio rationatum při ratio essendi.

Důsledky toho co zde pravíme ukáží se býti neobyčejně důležitými a dalekosáhlého významu při analýse hospodářské hodnoty. Ukazují nám totiž jasně distinkci mezi užitečností, resp. užítkem a hodnotou. Při výkla-

dech o hodnotě*) budou tedy podrobněji probrány důsledky problému zde nadhozeného.

5. O prostředku zvláště.

O pojmu prostředku byla již řeč při výkladech o účelu. Nyní se opět k němu vrátíme, abychom podali jeho podrobnější rozbor. To se totiž mohlo státi až po výkladu obsahu užitečnosti, neboť jinak bychom předbíhali poznatkům, jež teprve musí následovati.

Prostředek podle mého pojetí jest nositelem užitečnosti, jest užitečným zjevem. Z toho je zřejmo, proč musil předcházeti výklad o pojmovém obsahu užitečnosti. Uvědomíme-li si nyní definici užitečnosti, můžeme říci: prostředek je nositelem vlastnosti, jež je schopna sloužiti účelu. Prostředek tudíž též není přímo chtěn, právě tak, jako není přímo chtěna užitečnost, jest pouze nositelem schopnosti, býti prospěšnu chtěnému (účelu). Podobný důkaz o tomto tvrzení však zde již podávati nebudeme. Neboť by byl zcela obdobným tomu, který jsme podali v kapitole o užitečnosti, takže by zde byl vlastně opakován. I zde je prostředek podmínkou snažení se po něm, podmínkou jeho chtění, proto i zde nutno rozlišovati poznání prostředku jako takového a jeho chtění, což nemůže spadati pod jeden a týž pojem, neboť prvé předchází druhému jako jeho podmínka. I zde jest nositel užitečnosti — prostředek — hotovým pojmem dříve, než může býti chtěn.

Prostředek není kvalitou, je jejím nositelem. To je jediný rozdíl mezi ním a užitečností. Vztah prostředku k účelu je dán vztahem užitečnosti k účelu a bylo o něm již na příslušném místě mluveno.

Prostředek může býti arci každý nositel užitečnosti.

---

*) Viz v III. knize tohoto díla str. 177. n. n.

nejen tedy předmět nebo děj, nýbrž též určitý stav, určitá situace, určitý vztah atd. — zkrátka každý zjev, který mohu pro určitý účel kvalifikovati jako užitečný. To dlužno míti na paměti zvláště proto, že všeobecně se spatřují v onom „předmětu“ či „ději“ zjevy pouze kausální. Že je tento názor pro teleologii nevhodný a je názorem mylným, uvedl jsem v prvním oddílu této knihy*). Chci na př. poznati něčí důvody, abych mohl posouditi správnost jeho názoru. Toto je mně účelem, poznání důvodů prostředkem. Kde jest zde jaký děj, pod nimž se zřejmě myslí na určitou kausální změnu? A kde je zde jaký předmět (objekt)?

Posléze musím upozorniti hned zde, že definují-li někteří autoři statek jako užitečný předmět, splývá jim zřejmě pojem statku s pojmem prostředku. Neboť užitečný předmět je zařaditelný pod pojem užitečný zjev — což právě značí prostředek. Zůstal by tu jediný rozdíl, chtěli-li bychom rozlišovati mezi prostředkem a statkem, totiž ten, že pojem prostředku je širší a zahrnuje ve svém rozsahu pojem statku, kdežto pojem statku užší, neboť nevyčerpává zcela pojem prostředku. (Neboť: prostředkem může býti kromě užitečného předmětu i užitečný děj, vztah, stav atd. — jak jsme si řekli nahoře, užitečný předmět je tedy zahrnut v rozsahu pojmu užitečný zjev, t. j. prostředek, jehož rozsahu nevyčerpává.) Toto rozlišení však nemůže uspokojiti. Statek a prostředek byly by nositeli téže kvality, totiž užitečnosti, a rozdíl by tkvěl jen v povaze nositele. A právě tak bychom mohli konstruovati samostatné pojmy pro nositele užitečnosti, byl-li by jím jednou děj, po druhé stav a pod. Jenže právě statek a prostředek jsou nositeli rozdílných kvalit, jak uvi-

*) Viz str. 54. n.

díme v dalších výkladech, a proto je nesprávná definice statku jako užitečného předmětu, neboť jí stírá se veškerý podstatný rozdíl mezi statkem a prostředkem.

6. *Potřeba.*

Dlouho jsem se domníval, že je správnou definicí potřeby, kterou jest považovati za nejběžnější v moderní vědecké literatuře hospodářské, jež klade již důraz na teleologii jako poznávací metodu národního hospodářství, a kterou podal Engliš takto (Příručka národního hospodářství, str. 5): „Potřeba je ... chtění prostředku k nějakému účelu.“ Ovšem její dodatek, „k nějakému účelu“, jest zbytečný, ne-li nesprávný. Neboť v pojmu prostředku, jímž je potřeba definována, je již implicity obsaženo, že to, co je chtěno, má býti schopno sloužiti nějakému účelu. Prostředek je nositelem schopnosti sloužiti účelu již sám o sobě, tedy rčení „prostředek k nějakému účelu“ jest pleonasmem. Že definice oním zbytečným dodatkem je pleonastická, bylo mi hned zřejmo, avšak jinak považoval jsem ji za správnou, což mne po dlouho dobu zavádělo na zcestí a do rozporů. Neboť tato definice, od níž jsem vycházel jako od axiomatu, není vůbec správná.

Potřeba není totiž chtěním prostředku, nýbrž chtěním něčeho, nějakého zjevu, jako prostředku, což ovšem je již něco podstatně jiného. Ukáže se v příští kapitole, jak důležité jsou důsledky tohoto rozdílu. Zde budiž zatím uvedeno toto: potřeba ve smyslu mé definice je sice chtěním, avšak ne chtěním prostředku, nýbrž chtěním zjevu, který by bylo lze subsumovati pod pojem prostředku, který by mohl sloužiti jako prostředek, který je schopný fungovati jako

prostředek, který je schopný býti prostředkem (schopný býti upotřebenu jako prostředek), který tudíž není ještě prostředkem, nýbrž teprve se jím může státi. Při tom nesmí se rozuměti pod „upotřebitelností jako prostředek“ žádná kausální upotřebitelnost, tedy žádné kausální změny mající býti docíleny pomocí prostředku, nýbrž dlužno pojímati tuto upotřebitelnost jako čistě logickou, totiž právě co chtění zjevu — jak jsme si řekli nahoře — který je schopný býti subsumován pod pojem prostředku. Ukáže se totiž, že zjev, který je schopen býti upotřebenu jako prostředek, tvoří pojem statku a že kvalita, jejímž je statek nositelem, je upotřebitelnost. Změna pak, která při úvaze hospodářské nastane, není žádnou změnou kausální, nýbrž jen změnou pojmů, tedy logickou, která záleží v dodatečném přistoupení znaku chtění, čímž z upotřebitelnosti vzniká nový pojem, totiž pojem užitečnosti. Předbíhající dalším vývodům můžeme již zde říci, že schopnost býti užitečným ukáže se jako upotřebitelnost a nositel této kvality jako pojem statku a tudíž statek jako zjev schopný býti prostředkem. Z toho však plyne důležitý závěr, že potřeba není vůbec chtěním prostředku, nýbrž chtěním statku, t. j. nositele kvality, kterou nazýváme upotřebitelností. Tento poznatek považuji proto za velmi důležitý, ježto jen on nám umožňuje stmelení teleologických pojmů v soustavu do sebe zapadající, aniž se ukázaly vnitřní rozpory*). Kromě obvyklých distinkcí rozlišuji u po-

*) Zde připomínám: je ovšem správné, praví-li Engliš, že nelze říci: „potřebuji býti šťasten“, nýbrž pouze: „chci býti šťasten“. Avšak abychom došli k tomuto závěru, není nikterak nutno uváděti dodatku jeho definice „k nějakému účelu“ s odůvodněním, jak to činí on, že „nemohu uvéstí žádného dalšího účelu, proč

řeby ještě mezi abstraktními a konkrétními potřebami, mezi těmi, při nichž jsou statky neznámými a mezi těmi, při nichž snažení po statech cílí na určité, konkrétní, známé statky. Člověk má na př. potřebu učiniti si různé přírodní síly užitečnými (sluneční teplo, příliv a odliv atp.), nahraditi různé přírodní suroviny umělými (guma), aniž předem znal, co k tomu je schopno býti vhodným prostředkem, co se k tomu jako prostředek bude hoditi. Z toho plyne, že na př. intenzita abstraktních potřeb závisí jen od intenzity chtění a může býti neodvislá od větší či menší užitečnosti zjevů, přicházejících v úvahu jako prostředky (které se staly objektem konkrétních potřeb), a není tedy správným, jak se uvádí, že intenzita potřeb je vždy rubem užitečnosti prostředku*). To platí jen u potřeb konkrétních. Intenzita abstraktní potřeby zůstane nedotčena tím, že na př. je ku jejímu krytí k dispozici pouze kvalitativně nedostatečný prostředek -- právě pro nekrytou intenzitu stane se objektem potřeby nový, případně ještě zcela neznámý statek.

7. *Upotřebitelnost.*

Pojem upotřebitelnosti je neobyčejně důležitý pro naše další úvahy a jeho přesná formulace tedy zvláště

chci býti šťasten". (Engliš, „Příručka národního hospodářství“ st. 5.) Stačí totiž docela úvaha, že „býti šťasten“ není schopno býti prostředkem, proto nemůže „býti“ chtěno jako prostředek“ a tedy nemůže býti potřebou. Jeho další poznámka, že totiž potřeba tvoří spojení mezi účelem a prostředkem, stává se při našich výkladech bezpředmětnou. My totiž vlastně zde žádného takového spojení nepotřebujeme, neboť pojmy účel a prostředek jsou spojeny již samy sebou, jsouce pojmy korelativními. Byly tedy od sebe neoddělitelný již dříve než se vůbec na scéně objevil pojem potřeby.

*) Engliš, Příručka nár. hosp. str. 5 a 6.

žádoucí. Z toho důvodu snažil jsem se nalézt definici, která by požadavku správnosti a přesnosti plně vyhovovala. Avšak v celé literatuře, aspoň pokud mohu přehlédnouti, nenašel jsem definice, která by mne byla plně uspokojila. Když byl proveden pečlivý rozbor i definicí z nejnovejší doby*) ukázalo se, že stírají rozdíl mezi upotřebitelností a užitečností, nebo že dokonce jest jimi pojímána upotřebitelnost buď jako pojem pouze technický, případně pak vůbec jako pojem kausální, neteleologický (upotřebitelnost jako soubor kausálních vlastností, schopných přivoditi kausální efekt. O tom zmíníme se v dalším ještě podrobněji). Takové definice nejsou správné ovšem jednak proto, že užitečnost a upotřebitelnost nutno rozlišovati, a jednak proto, že upotřebitelnost podle mého přesvědčení je pojmem formálně teleologickým, což znamená, že není ani výhradně technickým ani výhradně hospodářským pojmem, nýbrž patří a je jí užívati stejným právem jak v technice, tak v hospodářství. V tom ohledu neliší se vůbec od pojmu užitečnosti, jež je též pojmem formálně teleologickým.

Naprosto ovšem popírám, že by upotřebitelnost byla pojmem kausálním. Efekt, který je docílen upotřebením upotřebitelnosti, není efektem kausálním, nýbrž čistě logickým, jak se ukáže v dalším výkladu, kde poznáme, že upotřebení upotřebitelnosti znamená pouze její logickou přeměnu v jiný pojem, totiž v pojem užitečnosti. Než o tom bude podrobnější zmínka dále.

Pojem upotřebitelnosti nestojí v přímém vztahu k pojmu účelu. Upotřebitelnost podle mého pojetí

*) Viz článek „Teleologické a národohospodářské pojmy“ v časopise pro právní a státní vědu, roč. XIII., 1930 č. V. a zvláště německý čl. „Die teleologischen Begriffe“ v „Grundprobleme der volkswirtschaftlichen Noetik“ — Praha 1932.

jest vlastností sloužící potřebě (ať již skutečně či jen putativně). Z této definice vidíme ihned odlišnost upotřebitelnosti od užitečnosti, jež je schopností sloužiti účelu. Potřeba pak je — jak jsme si řekli v minulé kapitole — chtění něčeho jako prostředku a zároveň chtění příslušné funkce, jejímž je prostředek nositelem. (Neboť nemůžeme chtít výlučně ani kvalitu o sobě, ani jejího nositele o sobě. Kvalitu proto ne, že není myslitelnou bez svého nositele, což plyne již ze samého pojmu kvality. Nositele o sobě nemůžeme chtít proto, že se vůbec stal objektem žádoucnosti jen právě pro svou kvalitu, pro působení, jež je této kvalitě přisuzováno. Proto jsou kvalita a její nositel od sebe nedělitelný a neodlučitelný a pokaždé, mluvím-li o chtění nositele nebo kvality — jeho funkce — izolovaně, myslí se tím implicity i příslušné pojmové akcesorium.)

Nahradíme-li nyní pojem potřeby jeho pojmovým obsahem, dostaneme tuto definici upotřebitelnosti: upotřebitelnost je vlastnost, sloužící chtění něčeho jako prostředku, resp. jeho příslušné funkce. Nahradíme-li tuto „funkci prostředku“ přímo pojmem užitečnosti, přijdeme k tomuto výsledku: upotřebitelnost je vlastnost sloužící chtění nějaké kvality jako užitečnosti. Nutno přiznati, že ač tato definice obsahuje všechny předchozí pojmy rozložené v jich prvky a je tedy dosti komplikovaná, přece neobsahuje vnitřního rozporu ani nesprávnosti, ač byly právě jednotlivé její složky nahrazovány svými prvky. Lze říci, že tato analytická operace je jakýmsi zkušebním kamenem správnosti předchozích definicí. Ostatně lze si poslední naši formulaci definice upotřebitelnosti velmi zjednodušiti, položíme-li si jen otázku: co je to, co slouží chtění

nějaké kvality jako užitečnosti? Na kteroužto otázku zní odpověď: je to schopnost býti užitečnu nebo schopnost býti použito jako užitečný. Užijme této odpovědi při definici upotřebitelnosti a dostaneme: upotřebitelnost je schopnost býti užitečností.

Svá tvrzení a závěry, jež jsme zde učinili, musíme ovšem poněkud podrobněji rozvést. Nejprve si musíme všimnouti rozdílu mezi sloužením chtění (na př. potřebě) a sloužením chtěnému (na př. účelu). Sloužiti „chtěnému“ a sloužiti „chtění“ není totiž nikterak totéž. Uspokojení chtění (na př. u potřeby) není totéž jako dosažení chtěného (na př. u účelu) a proto nemůže býti identickým sloužiti dosažení chtěného a sloužiti uspokojení chtění.

To, co slouží uspokojení chtění, je právě chtěné (objekt vůle) a schopnost sloužiti chtění je tedy schopnost býti chtěnu. Sloužiti dosažení chtěného znamená však přiblížení toho, co je chtěno.

Znamená-li chtěné účel, chtění potřebu, pak je sloužící účelu, příznivé účelu, jakožto sloužící chtěnému, vše to, co přispívá dosažení účelu, co nás přibližuje dosažení tohoto cíle. Sloužící potřebě pak je jako sloužící chtění (prostředku) vše to, co slouží, napomáhá tomuto chtění (uspokojení tohoto chtění). Co to je, co napomáhá tomuto chtění? To musí ležeti mimo subjekt chtění a to v objektu chtění, neboť na straně subjektu nelze toho nalézt, protože subjekt chtění nemůže (pojmově) býti nápomocen chtění, jež vychází od něho sama. Subjekt může býti ovšem nápomocen dosažení chtěného, avšak nikoliv svému vlastnímu chtění. To je právě rozdíl mezi „sloužitelností chtěnému“ a „sloužitelností chtění“, neboť pouze prvé (chtěné) může očekávat možnost sloužení od samého subjektu chtění.

Proti tomu „sloužitelnost chtění“ je mimo subjekt

a pozůstává z těch všech podmínek, jež činí objekt něčím chtěným (neboť v tom je cíl chtění). Ke skutečnému dosažení chtěného musí pak přistoupiti další, dodatečné podmínky, jež lze hledati v subjektu chtění, jichž nedostatek může zabrániti ovšem „dosažení chtěného“, avšak nikoliv tomu, co „slouží chtění“, neboť potřebě jako chtění tyto dodatečné podmínky nemohou sloužiti v žádném případě.

Podmínka na straně objektu chtění, podmínka, jejíž existence má umožniti dosažení chtěného, je právě existence toho, co se stalo objektem chtění. (V konkrétním případě je chtěna: nějaká kvalita jako užitečnost, t. j. nějaká kvalita, schopná býti užitečnou.) V existenci toho, co stalo se objektem chtění, pozůstává ona „sloužitelnost chtění nějaké kvality jako užitečnosti“, tedy sloužitelnost potřebě — tedy upotřebitelnost.

„Schopnost býti něčím“ (v daném případě schopnost býti užitečností) stane se tím „něčím“ (v daném případě upotřebitelnost stane se užitečností) za předpokladu, že přistoupí splnění doplňující podmínky, totiž upotřebení schopnosti. Toto upotřebení upotřebitelnosti není však více objektem potřeby. Potřeba omezuje se jen na upotřebitelnost a jejího nositele. Aby vznikla užitečnost, je potřebí:

1. podmínka na straně objektu (schopnost státi se užitečným),
2. podmínka na straně subjektu (upotřebení této schopnosti), o čemž bude nutno ještě důkladněji si promluvíti v dalších výkladech.

Potřebě slouží však pouze první podmínky, totiž ty, které jsou na straně objektu, t. j. schopnost býti užitečností.

Výsledky této naší pojmové analýsy dají se však odvoditi ještě jinou cestou, což je jakousi zkouškou,

jež musí ještě zvýšiti přesvědčení o naprosté správnosti definicí, jež jsme tu odvodili.

Především však musím předeslati, že další výklad bude se týkati nejen pojmu upotřebitelnosti, nýbrž i pojmu jejího nositele, t. j. statku. Tyto vývody budou podány již zde, neboť mají stejnou platnost pokud se týče obou uvedených pojmů. Tím zároveň odpadne nutnost jich opakování v kapitole, jež bude vyhrazena pojmu statku. Poněvadž však právě bude v těchto vývoděch řeč o statku, jehož definici odvodíme až v příští kapitole, prosíme čtenáře, aby tuto definici předběžně předpokládal jako známou a danou takto: statek je nositelem upotřebitelnosti a co takový zjev sloužící potřebě.

Navážeme na důsledek, na nějž jsme ve stati o potřebě upozornili, jehož dokázání však nebylo tehdy ještě provedeno, byvši vyhrazeno až vývodům dalším — totiž, že potřeba je chtění nositele upotřebitelnosti, t. j. statku. Víme nyní, že upotřebitelnost je kvalitou sloužící nebo hovící potřebě a že potřeba je chtění nějakého zjevu jako prostředku a funkce mu příslušné, t. j. tedy chtění zjevu, jenž je schopen býti prostředkem. Upotřebitelnost je tedy kvalitou sloužící tomuto chtění a nositel této kvality, jež jsme nazvali statkem, je zjevem, který slouží potřebě. Pro zjednodušení celého tohoto myšlenkového pochodu je nutno se tázati: Co slouží chtění zjevu, schopného býti prostředkem? Nebo: Co slouží chtění zjevu o určité kvalitě? Odpověď zní: Nositel oné kvality, zjev, který je chtěn; jako to, co je červené, slouží chtění něčeho červeného. V našem případě tedy „zjev schopný býti prostředkem“. Tento „zjev schopný býti prostředkem“ slouží tedy ve smyslu

podaných vývodů potřebě, avšak potřebě, jak bylo řečeno, slouží i statek. Z toho se podává závěr, že statek je zjevem, schopným býti prostředkem, a kvalita statku, totiž upotřebitelnost, je schopna býti kvalitou prostředku, totiž užitečností. Potřeba pak, jež je „chtěním zjevu schopného býti prostředkem“, je tedy chtěním statku, avšak zároveň je chtěním oné kvality, jež ke statku funkcionálně náleží, totiž chtěním upotřebitelnosti. Upotřebitelnost je tedy kvalita potřebou vyžadovaná, kvalita potřebovaná, statek pak je zjevem vyžadovaným potřebou, je zjevem potřebovaným.

I opačná zkouška je proveditelná, totiž, že z definice „statek je zjevem schopným býti prostředkem“ plyne, že „statek slouží potřebě“. Neboť je-li statek skutečně zjevem schopným býti prostředkem, pak je nasnadě, že slouží „chtěním zjevu schopného býti prostředkem“ — totiž potřebě.

Při žádné jiné formulaci definice upotřebitelnosti a statku nelze docílit tak úplné kongruence mezi komplikovanými definicemi teleologických pojmů.

Zbývá ještě tato otázka: Je-li skutečně upotřebitelnost schopností býti užitečnou, schopností býti užitečností, čím se z ní stane užitečnost, který pojmový znak musí ještě přistoupiti, aby ze schopností býti nějakou kvalitou stala se tato kvalita sama? Tato otázka byla již nahoře nadhozena, avšak nebyla řešena*). Tam jsem tvrdil, že touto doplňující podmínkou je upotřebení a řekl jsem, že toto upotřebení není kausální — přivodění nějakého kausálního efektu — nýbrž že upotřebení nutno si mysliti jako čistě logické. Přistoupí-li totiž k pojmu upotřebitelnosti ještě další pojmový znak, který mění pojem upotřebitelnosti

*) Viz str. 107. ve spojení se str. 104.

v pojem užitečnosti, pak přestává existence upotřebitelnosti jako pojmu, po přistoupení nového znaku není zde více pojmu upotřebitelnosti.

Není mně tajno, že se zpravidla pod upotřebením vyrozumívá určité předsevzetí aktů, jimiž se dochází ke chtěným neb zamýšleným kausálním změnám, čili jedním slovem běžná mluva používá výrazu „upotřebením“ téměř ekvipolentně s výrazem „použitím“. To nikoho nezaráží a vlastně si nikdo není ani vědom, že by se v tom skrývala nějaká nesprávnost neb nepřesnost myšlení. Zřejmějším se to však stává, jakmile bychom se pokusili souznačně použítí výrazu užitečnost a upotřebitelnost. Každý cítí, že to nelze. Odtud můj závěr, že ani použítí a upotřebením nemůže býti souznačným pojmem. Z oněch případů však, kde z nějakého předmětu chceme vyrobiti jiný, dostává se nám znalosti o tom, že ze suroviny vzniká chtěný výrobek jakožto účel jednou jedinou kausální změnou, ať již ji nazveme použitím nebo upotřebením užitečnosti. Označíme-li však tuto jednu jedinou z aktivit kausálních jedním z řečených výrazů, pak je vyloučeno, abychom ji označovali též výrazem druhým. Tedy řekneme-li na př., že výrobek vznikl použitím určitých vlastností, nemůžeme naprosto o téže kausální (přírodovědecké) aktivitě mluvit jako o upotřebením, ačli nechceme výrazů „použitím“ a „upotřebením“ používat jako souznačných, což je nemožno, jak bylo prokázáno pro případ analogických výrazů kvalitních, totiž užitečnosti a upotřebitelnosti. Z toho plyne: je-li v uvedeném případě onou kausální aktivitou použitím, pak jí nemůže býti upotřebením. Není-li však upotřebením kausální aktivitou, pak nemůže býti jinou než logickou, pojmovou.

V čem toto logické upotřebení spočívá? V přidání dalšího pojmového znaku k pojmu upotřebitelnosti, kterýmžto přidáním dalšího znaku stává se z upotřebitelnosti užitečnost. Který je to znak? Je to chtění upotřebitelnosti. Vidíme, že chtění spadá vlastně v jedno s logickým upotřebením a je tedy stejně správným říci, že užitečnost vzniká z upotřebitelnosti upotřebením, jako říci, že vzniká chtěním. Ono uvedené chtění upotřebitelnosti poznali jsme již jako pojmový obsah potřeby. Toto chtění, jež mění pojem upotřebitelnosti v pojem užitečnosti a pojem statku v pojem prostředku, je tudíž implikováno v pojmu potřeby. Potřeba vztahuje se sice na upotřebitelnost, tato je objektem potřeby, avšak chtění implikované v potřebě činí z upotřebitelnosti chtěnou upotřebitelnost, t. j. užitečnost. Výsledkem chtění upotřebitelnosti (výsledkem potřeby) je totiž právě chtěná upotřebitelnost, t. j. užitečnost. Rozdíl obou těchto pojmů tkví v tom, že u pojmu upotřebitelnosti máme chtění v predikátu (upotřebitelnost je chtěna), jak bylo pojmovou analýsou dokonale osvětleno, kdežto při chtěné upotřebitelnosti chtění přistupuje jako nový pojmový znak do pojmu samého, a tím tvoří pojem nový, totiž pojem užitečnosti. Mutatis mutandis platí totéž o pojmu prostředku a účelu. Upotřebitelnost tedy je kvalitou sloužící potřebě a kvalitou potřebovanou, kvalitou, k níž nese se chtění implikované v potřebě. Jakmile je upotřebitelnost tímto chtěním, obsaženým v potřebě — lze říci — prostoupena, vzniká chtěná (t. j. potřebou chtěná) upotřebitelnost, již právě zoveme užitečností. Vidíme, že chtěná a upotřebená upotřebitelnost jest totéž a že tedy náš výrok „chtění

spadá v jedno s upotřebením“ neobsahuje v sobě ničeho protismyslného.

Jestliže jsme tedy nahoře tvrdili, že ku změně pojmů dojde jednou upotřebením upotřebitelnosti a podruhé přidáním nového pojmového znaku t. j. chtění, je obojí potud správné, že lze též upotřebitelnost definovati jako schopnost býti upotřebenu jako užitečnost, statek pak jako zjev schopný upotřebením jako prostředek, při čemž jest tímto upotřebením rozuměti přistoupení nového logického znaku — chtění. Podobně jako někdo, kdo je schopen býti upotřebenu jako přítel, někdo, kdo je subsumovatelný pod pojem přítel, se stane přítelem pouhým chtěním, tím, že za přítele bude zvolen, tím, že jej chceme míti za přítele, tím, že bude jako přítel upotřeben — tak zjev schopný býti prostředkem, schopný upotřebením jako prostředek se stane prostředkem pouhým chtěním, jež značí zde totéž co upotřebením, s nímž, jak nahoře řečeno, spadá v jedno.

Mohlo by se mi také namítnouti: Tedy přece je v pojmu užitečnosti implikováno chtění jako znak, ač jsi to v kapitole o užitečnosti popíral. Není tomu tak a naše vývody na onom místě nikterak nejsou v rozporu s tím, co říkáme v této kapitole. Toto „býti chtěnu“ netýká se tedy užitečnosti v jejím vztahu k účelu, kde schopnost jemu sloužiti zůstává nedotčena chtěním, nýbrž jejího vztahu k pojmu upotřebitelnosti. Teleologický pojem nelze totiž definovati současně supra- a sub-ordinovaným vztahem. Proto nelze definovati užitečnost současně jejím poměrem k účelu, k němuž stojí v přímém vztahu, a upotřebitelností, jež stojí k účelu ve vztahu nepřímém právě prostřednictvím užitečnosti, jež má býti definována.

Z toho důvodu nesmíme právě v téže definici označovat užitečnost jako „chtěnou“ a zároveň ji stavět do vztahu k účelu tím, že pravíme „chtěné k určitému účelu“. Neboť definujeme-li užitečnost ve vztahu k účelu, pak jest schopností sloužiti účelu a není chtěnou, neboť řeknu-li: „schopnost sloužiti účelu“, mám pojem užitečnosti úplný a zcela hotový ve svém myšlení a nemusím si k tomu mysliti ničeho jiného — na př. něco v tom směru, je-li chtěná. Je-li v ní však „chtěnost“, pak není již objektem analýsy její vztah k účelu, nýbrž její vztah k upotřebitelnosti, která se stává užitečností, jakmile je chtěna. Jde tedy o dva různé vztahy, jež jsou v uvedené definici užitečnosti smíšený, což je nepřipustné. Takové smíšení je u teleologických pojmů nemožné právě tak, jako by bylo nemožné, kdybychom v určování příbuzenství směřovali poměr descendentický s ascendentickým.

Závěrem k této kapitole chci ještě ukázat, jak probíhá pochod teleologického myšlení, počínajíc zjevem pozorovaným kauzálně. Kauzální vlastnost, schopnou přivoditi určitý efekt (nebo zabrániti určitému efektu), nazývám *způsobilostí*.

Přirozenou *způsobilost* — řekněme hned v užším slova smyslu — jako kauzální vlastnost liším dále ještě od „účinnosti“, kteroužto rozumím takovou vlastnost, jež je schopna s ostatními složkami, avšak vždy bez lidského přispění, přivoditi určitý efekt. Tato účinnost je ovšem též *způsobilost* k určitému efektu. Jest ji však lišiti od *způsobilosti* v užším slova smyslu. Kůže je *způsobilá*, aby byla zpracována na boty (jako efekt), to však není možné bez lidské činnosti. Proto označuji tyto vlastnosti kůže jako *způsobilost* v užším slova smyslu; jiná *způsobilost* je *způsobilost* mraku k dešti; i to je *způsobilost*, neboť je zde možný efekt; avšak

ten je možný bez lidského přičinění, ba proti lidskému úmyslu a proto mluvím o způsobilosti v širším slova smyslu nebo o „účinnosti“. Vodopád na př. má způsobilost v užším slova smyslu k pohánění strojů, neboť tento efekt není možný bez lidského zásahu. Vodopád má však způsobilost v širším slova smyslu, t. j. má účinnost, myslíme-li totiž pouze na projev jeho přírodních sil sám.

Je-li efekt chtěn, stává se účelem. Chtěním účelu vzniká poznání, že bez něčeho, co je mimo účel a co nazýváme prostředkem, nelze účelu dosáhnouti. Vzniká tedy poznání, že je třeba něčeho jako prostředku. Z toho vzniká chtění něčeho jako prostředku, t. j. potřeba. Nyní hledá se zjev a jeho funkce (příslušná jeho vlastnost), jež by mohly ukojiti toto chtění, jež by tedy byly schopny sloužiti uspokojení potřeby. Nalézáme je ve způsobilosti a v jejím nositeli. Tyto oba pojmy jsou totiž schopny sloužiti uspokojení tohoto chtění, t. j. potřeby, t. j. jsou schopny státi se pojmy upotřebitelnosti a statku. Ze „schopnosti“ sloužiti stává se sloužící vlastnost chtěním. Způsobilost je tedy chtěna, aby sloužila uspokojení potřeby. Tím vzniká upotřebitelnost, již poznáváme jako vlastnost sloužící potřebě, a tím stává se upotřebitelnost objektem potřeby (objektem chtění v potřebě implikovaného).

Způsobilost je tedy chtěna, aby se tím stala chtěnou způsobilostí t. j. upotřebitelností, což je vlastnost sloužící uspokojení potřeby; krátce — způsobilost je chtěna, aby sloužila uspokojení potřeby, tím vzniká ze schopnosti sloužiti (způsobilosti) vlastnost sloužící (upotřebitelnost). Upotřebitelnost je tedy způsobilost chtěná, aby sloužila uspokojení potřeby. Správnost tohoto pojmového postupu potvrzuje úvaha, že

dříve než vznikne potřeba (chtění upotřebitelnosti), musí býti poznána nějaká vlastnost jako schopná sloužití jejímu uspokojení (způsobilost). Teprve až je tato schopnost konstatována, vznikne její chtění, tím chtěná schopnost (upotřebitelnost) t. j. vlastnost sloužící potřebě, její poznání a jemu následující její chtění (potřeba).

Upotřebitelnost je však zároveň schopnost býti užitečností, statek zjevem schopným býti prostředkem. Jakým způsobem se z pojmu upotřebitelnosti stane pojem užitečnosti a z pojmu statku pojem prostředku, bylo již vylíčeno. Potřeba umožňuje obě tyto změny.

Jakmile jest nyní poznán nějaký zjev jako užitečný a tedy jako prostředek, vznikne snaha po užitku, totiž po efektu příznivém účelu, který lze docílití užitím užitečnosti.

„Sloužitelnost účelu“, k níž u užitečnosti dána je jen schopnost („užitečnost je schopnost sloužití účelu“), lze si mysliti i kausálně, t. j. lze si tím mysliti kausální změny, jež nastaly použitím a jež jsou s to splniti nebo aspoň přiblížiti účel, naproti tomu je vlastnost „sloužití potřebě“ u upotřebitelnosti pojímati vždy čistě pojmově, nikdy ne kausálně, vždy jen logicky.

Avšak i při užitečnosti jest mluvití ne o obligatorní, nýbrž jen o fakultativní schopnosti pro změny kausální, neboť jak bylo ukázáno v I. knize tohoto díla při výkladech o teleologii jako myšlení, nemusí býti účel vždy jen kausální efekt. Proto i vlastnost „sloužití“ v případě, kde účelem je něco jiného jako kausální efekt, nemůže býti pojímána kausálně.

Abychom vůbec zabránili možným nedorozuměním, upozorňujeme se zvláštním důrazem na to, že nikdy se neprojevuje kausálně užitečnost, jež vždy zůstává kvalitou čistě teleologickou, nýbrž pouze vlastnost „slou-

žitelnost účelu“, k níž je u užitečnosti dána schopnost, se někdy projevuje kausálně. Ne vždy, jen tehdy, je-li účel dosažitelný jen cestou kausálních změn.

Užitek může býti rozličně veliký, vždy podle toho, jak mnoho nám přiblížil účel, nebo jak mnoho se blíží efekt účelu. 100% níž užitek je plné dosažení účelu. Proto nesdílím názoru, že by bylo lze mluvíti o maximálním účelu (jako by totiž kromě tohoto maximálního účelu mohly býti ještě jiné, nemaximální, účely), neboť účel je neschopen kvantitního odstupňování. Abychom vyjádřili plné nebo zcela úplné dosažení chtěného, k tomu používáme právě pojmu užitku — a jen užitku může se týkati maximalita (viz III. knihu tohoto díla str. 157. n.).

8. Statek.

Zmínili jsme se v kapitole o prostředku, že je ne-správná definice, která praví, že statek je užitečný předmět. Neboť tím se stírá úplně rozdíl mezi statkem a prostředkem.

Naproti tomu mluvilo se odedávna o statech jako o zjevech, které slouží našim potřebám. Vycházeje z tohoto poznatku, formuloval jsem takovou definici statku, jež mu odpovídá. Řekl jsem předběžně již v předchozí kapitole, že tato definice zní: statek je nositelem upotřebitelnosti, je nositelem sloužitelnosti potřebě. Termínem „zjev“ ovšem zahrnuji nejen předměty, nýbrž i statky imateriální, jako na př. práva (zkrátka vše, co se může státi objektem potřeby, objektem chtění). A nemám též žádných pochyb o tom, že lze tímto termínem zahrnouti i děje — chceme-li však činiti přece jen jakýsi rozdíl, pak je možno tyto děje označiti termínem „služby“ a rozuměti tím upotřebitelné děje.

I při pojmu statku lze provésti rozložení užitých

pojmu v jejich prvky, resp. nahrazení jich jejich pojmovým obsahem, jako jsme to provedli u pojmu upotřebitelnosti; stejně lze analogicky prováděti zjednodušení definice. Touto myšlenkovou operací dojdeme ku dvojí formulaci pojmu statku. Prvá zní: statek je zjev, který slouží našemu chtění něčeho jako prostředku. Druhá: statek je zjev, který je schopen býti prostředkem nebo který je vhodný, aby byl jako prostředek upotřeben.

Statek tedy není užitečným zjevem, nýbrž zjevem upotřebitelným. Proto také není správným, tvrdí-li se, že povaha statku je určována účelem, že totiž účel rozhoduje o tom, je-li statek subjektivní nebo objektivní. Nepopírám sice, že účel má takovou určovací moc, avšak on ji nevykonává přímo, nýbrž — v souhlasu s mou definicí — teprve prostřednictvím potřeby, neboť statek slouží potřebě a tudíž je přímo určován pouze jí. A teprve nepřímou, protože potřeba a její povaha opět závisí na účelu a jeho povaze, je spoluovládáno určení povahy statku i účelem.

Než budu pokračovati v dalších výkladech, chtěl bych totiž zdůrazniti jedno: moje výstavba teleologických pojmů neliší se od dosavadní pouze odlišným pojmovým obsahem, nýbrž hlavně tím, že se dbá dodržování jistých teleologických pásem, stupňů, úseků. V celé běžné teleologické konstrukci jsem totiž postrádal striktní dodržování pevných teleologických oddílů. Průběhem dalších výkladů se ukáže, že toto dodržování jest důležité nejen pro správné pojetí a definování teleologických pojmů, nýbrž i pro vlastní základy teleologického myšlení a poznávání samého. Bez dodržování hranic těchto teleologických oddílů — nazývám je v dalších výkladech teleologickými fá-

zemi — nemůžeme dojíti správných poznatků ani v rámci technického, ani v rámci hospodářského myšlení. A podobné směšování dvou různých celků, dvou různých oddílů děje se, určíme-li povahu statku přímo povahou účelu. Jako je sice pravda, že každý účel (kromě nejvyššího) je opět prostředkem k nějakému účelu vyššímu, avšak jako nemohu v pojmu účelu, dokud jej jako takový pozoruji, viděti ničeho jiného než účel a tedy ne prostředek, tak je i pravda, že statek stojí v poměru k potřebě a ta zase v poměru k účelu, avšak hledáme-li bezprostřední vztah pojmu statku, nemůžeme jej určití ničím jiným než právě potřebou. A není nikterak totéž, dáme-li statek přímo až do vztahu k účelu nebo položíme-li jej do vztahu k potřebě, jež ovšem zase se své strany určitým způsobem je závislá na účelu. Než to se stane zcela jasně až při podrobných výkladech o oněch teleologických úsecích, jež nazývám fázemi*).

Ke konci lze resumovati: statek je nositelem upotřebitelnosti. Je zjevem, sloužícím potřebě, a je objektem potřeby: je potřebovaným zjevem. I on je pojmem korelativním pojmu potřeby: bez potřeb není statků a bez statků nebylo by potřeb. Potřebou mění se statek v prostředek. Neboť lze říci, že prostředek je chtěným statkem — statkem upotřebeným (ve smyslu logickém, nikoliv kausálním, jak o tom byla řeč). Jako ostatní pojmy, jichž formulaci jsme již předeslali, je i statek pojmem formálně teleologickým**), tedy nikoliv snad pouze pojmem specificky hospodářským.

*) Viz III. knihu tohoto díla str. 137. n. n., 144. n. n., 242. n. n.

**) Na tomto místě chtěl bych ještě vyvrátiti námitku, jež by se mohla zvednouti proti teleologické povaze upotřebitelnosti; proč diskriminovati mezi způsobností a upotřebitelností? Proč neprohlásiti upotřebitelnost za vlastnost kausální? Odpovídám: Protože pak by i statek bylo nutno prohlásiti

9. *Vznik teleologické hierarchie.*

Jedním z největších nedostatků při výstavbě teleologického způsobu myšlení je podle mého názoru nedostatek vhodných stavebních kamenů pro tuto stavbu. Těmito stavebními kameny jsou příslušné pojmy, jichž způsob vzniku nejevil se mi dosud býti dostatečně objasněn. Tvrdím dokonce, že se dosud nestal ani pokus, aby byl takový vznik teleologického pojmu vyložen. Zcela jinak je tomu u pojmů kausálních; tam máme jistě důkladné poznatky ve všech ohledech. Víme již zcela přesně, jak takový kausální pojem vzniká, co tvoří jeho obsah a jeho rozsah, čím a jak stává se pojmem nadřazeným atd. Co nám tedy schází, je to, aby podobná práce byla vykonána i pokud se týče pojmů teleologických. O to se chceme zde právě pokusiti.

za pojem kausální, neboť upotřebitelnost je kvalitou statku, jako užitečnost kvalitou prostředku. Statek pak dlužno prohlásiti za předmět onoho chtění, jež nazýváme potřebou, ježto bychom neměli výrazu pro zjev, jež je chtěno „jako prostředek“, tedy zjev schopný býti prostředkem. Ostatně statky byly vždy chápány jako objekty potřeb. Označíme-li řečené zjevy jako statky, pak nutno míti výraz i pro jich kvalitu, pro statkovost. Přijmeme-li pak ohledně statků, že jsou zjevy sloužícími potřebám, pak musíme míti nejen kvalitu, jež slouží potřebě (upotřebitelnost), nýbrž i onu, jež je schopna jí sloužiti (způsobilost), při čemž ona je teleologická, tato pak kausální. Celá odlišnost mého názoru od názorů běžných je v tom, že upotřebitelnost byla dosud chápána jako „schopnost býti upotřebenu“ zcela prostě, kdežto já ji chápu jako „schopnost býti upotřebenu jako užitečnost“ a analogicky statek jako zjev schopný býti upotřebenu jako prostředek. Teleologickou povahu upotřebitelnosti vidím dále i v tom, že lze mluviti o subjektivní o objektivní upotřebitelnosti, jako lze mluviti o subjektivních a objektivních statech, což lze činiti jen s hlediska daného účelu, tedy v rámci teleologickém. O sobě nebyla by upotřebitelnost ani tou, ani onou.

Víme, že každý kausální pojem vykazuje znaky, jichž souhrn tvoří jeho obsah: tak zvané pojmové prvky. Chceme-li ze dvou pojmů utvořit pojem vyšší, nadřazený, pak musíme spojit společné znaky a současně vynechat znaky, jež společné nejsou. Tím vznikne „vyšší pojem“, který je chudší na obsah, než ony pojmy, z nichž vznikl, zato však je bohatší svým rozsahem, neboť zahrnuje oba ty pojmy, z nichž povstal. Stůj zde příklad takové abstrakce:

Nadřazený pojem: ssavci (*b, c*):

„*b*“ a „*c*“ jsou společné znaky.

Pojmy:	hlodavci:			dravci:		
Znaky:	dorůstá- jící řezáky	živá mlá- ďata	teplá krev <i>c</i>	špičáky	živá mlá- ďata	teplá krev <i>c</i>
	<i>a</i>	<i>b</i>		<i>d</i>	<i>b</i>	<i>c</i>

Jednotlivé znaky jsou opatřeny malými písmeny, přičemž pro společné znaky byla zvolena táž písmena. Vyším pojmem je pojem „ssavci“, který zahrnuje oba podřazené pojmy „hlodavci“ a „šelmy“, obsahově však je sám chudší na znaky, než pojem „hlodavci“ či pojem „šelem“. Při kausálním způsobu pozorování prostředkují nám dodání pojmových znaků naše smysly, — vidíme (na př. barvu), slyšíme (na př. hlas), hmatáme (na př. drsnost) atp. Předpokládalo by se, že se zkoušelo při teleologickém způsobu pozorování, zda se vznik teleologických pojmů neděje podobnou cestou. Taková zkouška by ukázala, buď že tomu tak jest, nebo — v opačném případě — bychom musili pátrati, jaký je onen odlišný způsob, jímž se tak děje. Taková zkouška však se dosud, jak nahoře bylo připomenuto, nestala. Mluvilo

se sice při teleologii o vyšších postulátech, aniž však bylo při tom rozhodnuto, jde-li i zde o vyšší pojmy, totiž o pojmy chudší obsahem a bohatší co do rozsahu. Nedostatek tohoto ujasnění uvědomil jsem si v celém rozsahu teprve tehdy, když mi byla učiněna námitka, že jsem hledal při finanční vědě nejvyšší pojem, místo nejvyššího postulátu (správně ovšem mělo být řečeno nejvyššího účelu). Tím totiž byl zcela zřejmě činěn podstatný rozdíl mezi vyšším pojmem a vyšším postulátem, který implikuje, že vyšší postulát není vyšším pojmem. A přece i v teleologickém způsobu myšlení musí mít pojmy obsah a rozsah, musí mít vyšší a nižší pořadí, jako tomu je při kausálním způsobu pozorování, chceme-li vybudovati vědeckou hierarchii pojmů, jako tomu je v přírodních vědách. Probadání tohoto problému ukazuje se tedy jako neobyčejně žádoucí a nutné; jak plodné toto badání je a jak se mstí jeho nedostatek, ukáže se při našich pozdějších výkladech.

Svoje šetření počneme zkoumáním, co může tvořiti znaky teleologického pojmu, co by odpovídalo znakům pojmů kausálních. Nastoupím nyní tutéž cestu, kterou jsem se bral svého času při svém myšlenkovém pochodu. Jevilo se mi logickým provésti opětně analogii s pozorovacím způsobem kausálním, za předpokladu, že při teleologickém způsobu myšlení nahrazuje chtění funkci smyslovosti kausálního způsobu — a učinili z toho tento oprávněný závěr: jsou-li znaky pojmů při kausálním pozorovacím způsobu tvořeny tím, co mohu postihnouti svými smysly, musí při teleologickém způsobu tvořiti znaky pojmů to, co mohu postihnouti svým chtěním. Tento myšlenkový pochod, ač sám o sobě správný, zavedl mne na scesti, neboť jsem přijal předpoklad, že „mým chtěním postižitelné“ musí být „chtěné“. „Pozorované“

bylo znakem kausálního, „chtěné“ bylo znakem teleologického pojmu podle mého tehdejšího, řekněme hned, že mylného mínění. Tím však stával se každý vyšší pojem (každé vyšší chtěné) ne chudší, nýbrž naopak bohatší ve svém obsahu. Tato nesrovnatelnost se způsobem vzniku pojmů, jak je obvyklý v kausálních vědách, vedla mne k odkrytí mého omylu. Pak jsem poznal, že ne „chtěné“ je znakem teleologického pojmu, nýbrž **užitečnost**. Myšlenkový chod byl zde tento: každý teleologický pojem vztahuje se posléze ku svému příslušnému účelu. A konečně jen ve vztahu k účelu a pro tento vztah je určen a pozorován jako teleologický. Jeho teleologickým znakem tedy je jeho schopnost sloužiti účelu, tedy jeho užitečnost. Nyní však může zjev, který je chtěné, míti ne pouze jednu, nýbrž více užitečností, vždy podle toho, kolika různým účelům může sloužiti. Užitečnost, jak víme, pochází z upotřebitelnosti, která je schopností státi se užitečností. Tak mohou se státi různé upotřebitelnosti jednoho nositele tolika různými užitečnostmi, kolik z upotřebitelností bude upotřebeno. Jeden a týž užitečný zjev může býti tedy užitečným mnoha různými způsoby. Na druhé straně mohou různé chtěné zjevy míti společnou upotřebitelnost a je-li tato upotřebena, společnou užitečnost. Tato **společná užitečnost** pak to je, jež tvoří vyšší postulát, při čemž společná užitečnost je společným pojmovým znakem. Je samozřejmé, že jako při kausálních pojmech může míti vyšší pojem i více společných znaků, tak že i vyšší postulát může míti více společných užitečností.

Avšak musil jsem pak provésti opět jistou korekturu, poněvadž názor, který jsem právě projevil, nevystihuje ještě přesně obsahu postulátu.

Názor ten sice správně vystihuje, že společná užitečnost je nutné logické prius pro společný užitek, ale opomíná se k tomu dodati, že obsahem postulátu není vlastnost sama. Nikoli společná užitečnost, nýbrž výsledek jejím použitím přivozený, totiž užitek, tvoří obsah postulátu. Užítky tedy, t. j. určité chtěné výsledky užitečnosti jsou obsahem postulátu jakéhokoli (nejen tedy nadřazeného), společné užítky jsou obsahem vyššího nadřazeného postulátu. Nutným předpokladem užitku, jak samozřejmo, je užitečnost. Ta zase má předpokladem upotřebitelnost. Chceme-li najít společný užitek, musíme najíti napřed společnou užitečnost, pokud se týče upotřebitelnost. Na příkladě budiž ukázáno, jakým způsobem lze společnou upotřebitelnost snadno zjistit. Označíme-li účely velkými písmeny (A, B, C) a jejich upotřebitelnosti malými písmeny, a společné upotřebitelnosti stejnými písmeny, obdržíme:

Účel:	Upotřebitelnost:
A. Krásný trávník.	Osvěžení pohledu . . . . . a)
	zamezení tvorby prachu (hygienické) . . . . . b)
	tennisová hra . . . . . c)
	golfová hra . . . . . d)
B. Krásné ovoce.	Osvěžení pohledu . . . . . a)
	lahodné pro chuť . . . . . c)
	hygienické pro výživu . . . . . b)
	výnosné pro prodej . . . . . f)
C. Krásné květiny.	Osvěžení pohledu . . . . . a)
	libovonné pro čich . . . . . g)
	zdobení domácnosti . . . . . h)
	výnosné pro prodej . . . . . f)

Společná upotřebitelnost:

- Osvěžení pohledu u A, B, C . . . . . (a)
výnosnost pro prodej u B, C . . . . . (f)
příznivý, hygienický účinek u A, B . . . . . (b)

Z uvedených příkladů je patrné, že každý z uvedených postulátů má svoji speciální upotřebitelnost (Ac, Be, Cg), že pro každou z dvojic postulátových je dána společná upotřebitelnost (tak Ab a Bb , nebo Bf a Cf), že však všem třem postulátům je společná pouze jediná upotřebitelnost, t. j. Aa, Ba, Ca , t. j. osvěžení pohledu, jež může odpovídati vyššímu postulátu „krásná zahrada“.

Po rozboru, který byl nyní podán o obsahu teleologického pojmu neboli postulátu, se ukazuje:

1. že obsahem účelu je užitek a tudíž, že má každý účel obsahových znaků tolik, kolik má užiteků pro vyšší účely, což předpokládá užitečnost, ta zase upotřebitelnost, ta zase způsobilost, ale arci též příslušné vyšší účely, jež upotřebitelnost a užitečnost zakládají;

2. že obsah vyššího účelu je dán vyabstrahovaným společným užitekem z užiteků plynoucích z účelů podřazených, ale koordinovaných, při čemž arci pro obsah vyššího účelu zůstává snaha po maximálním, tedy stoprocentním užitku, neboť jen maximální stoprocentní užitek představuje účel. Jeví se tedy obsah vyššího teleologického pojmu (obsah postulátu) jako vyabstrahovaný stoprocentní maximální užitek, tedy jako určitý výsledek chtěného použití, chtěného proto, poněvadž zde běží o určitou aktivitu, které musí předcházeti chtění.

Zbývá ještě další otázka, co totiž odpovídá u teleologických pojmů rozsahu pojmu kausálního? Jsou to postuláty. Každý vyšší teleologický pojem, každý vyšší postulát představuje souhrn postulátů podřazených nebo jich aritmetickou sumu. V postulátu „krásná zahrada“, v nahore uvedeném příkladu, jsou zahrnuty všechny uvedené podřazené postuláty (*A*, *B*, *C*), lze též říci, že vyšší postulát zahrnuje všechny své podřazené postuláty *implicite*. Neboť ony všechny tvoří vhodné prostředky pro něj, všechny jsou proň užitečné, představují tedy všechny proň užitek. Označíme-li tedy postulát „krásná zahrada“ našeho příkladu písmenem „*D*“, pak tento postulát „*D*“ zahrnuje všechny uvedené postuláty „*A*“, „*B*“, „*C*“ — ovšem při tom se nijak netvrdí, že by zahrnoval jen tyto a žádné jiné, tedy že by výčet podřazených postulátů byl úplný. To, co jsme dosud řekli, je velmi důležitě konstatovati, neboť ačkoliv kvalitativně tu je pouze jeden jediný společný užitek, pokud se týče jich kvantity (velikosti) je jich tu tolik, kolik je tu prostředků k uskutečnění účelu — a právě tak je tu sice kvalitativně pouze jedna jediná škoda, avšak co do kvantity je tu tolik různě velkých škod, kolik jich brání, překáží či oddaluje užitečné prostředky. A dokonce lze právem říci toto: užitek na užitečných prostředcích a škoda na nich je též užitekem a škodou na vyšším postulátu, byť i škodou nepřímou — tak na př. užitek na postulátu krásného ovoce je užitekem i pro postulát krásné zahrady. Jak řečeno, všechny tyto užítky na jedné a škody na druhé straně nejsou navzájem nikterak stejně velké, kvantitativně stejně, avšak všechny jsou koordinované, jsou navzájem srovnatelné, komensurabilní, poněvadž jsou kvalitativně stejně. Jedním slovem je to jeden a týž užitek společný,

avšak kvantitativně nestejný. Neboť je navzájem srovnáváme a volíme mezi nimi.

Přímá komesurabilita však vztahuje se bezvýhradně jak bylo shora řečeno, jen na koordinované užítky; nelze naproti tomu přímo srovnávati užítky subordinované, tak na př. užitek krásného trávníku s užitekem zalévání krásné květiny, ty jsou srovnatelné pouze nepřímou, jako postulát krásného trávníku a postulát krásné květiny se vztahem k postulátu krásné zahrady. A na druhé straně opět zde zdůrazňuji, že přímo lze srovnávati pouze užitek s užitekem a škodu se škodou, a jest si to pečlivě uvědomiti, neboť opačný názor by mohl vésti k velkým zmatkům v národním hospodářství. Abychom mohli srovnávati užitek se škodou, musíme převést užitek také na škodu, nebo škodu také na užitek. Tento požadavek byl námi vyčten již při výkladech o užítku a škodě, avšak nebyl dokázán, neboť nám chyběl tehdy ještě příslušný důkazní materiál, totiž „vyšší postulát“. Důvod onoho požadavku leží totiž v tom: postuláty jako takové nejsou mezi sebou navzájem srovnatelné, i jsou-li to postuláty užitečných prostředků, nejsou-li srovnány ve vztahu k společnému vyššímu postulátu, který představuje společný účel. Neboť pouze vyšší postulát obsahuje v sobě všechny tyto podřazené postuláty jako kvantitně různé stupně kvalitně téhož užítku a může tak založiti jich vzájemnou srovnatelnost. Neboť právě tak nejsou srovnatelní spolu vrabec a skřivan, nepoložíme-li je vedle sebe jako ptáky, tedy jako pták-vrabec a pták-skřivan, t. j. jako pojmy, v nichž obsaženy jsou společné znaky. A tak i zde je krásný trávník (rozumí se jako postulát) s krásným ovocem tak dlouho nesrovnatelný, dokud nepoložíme do řady „trávník uži-

tečný pro krásnou zahradu“ a „ovoce užitečné pro krásnou zahradu“. Přijmeme-li však tento předpoklad, pak nemohu přímo srovnávat užitek jako postulát se škodou jako nepostulátem, neboť nejsou obsaženy jako společné znaky ve vyšším postulátu. Musím tedy místo škody položit postulát jejího opaku, na př. postulát „býti prost škody“, abych obdržel dva postuláty, tudíž dvě komesurabilní veličiny. Tato myšlenka bude později ještě podrobněji rozvedena, zde byla pouze nutnou ku stanovení všeobecného principu vzniku a tvoření teleologických pojmů.

Zbývá ještě vysvětliti, co rozumí se teleologickou subordinací a koordinací, neboť to je pojem, jehož budeme nuceni v následujících výkladech zvláště často používat. A později se objeví, jak důležitým se ukáže i přesné vytčení i této pojmové sféry.

Subordinace dvou teleologických pojmů spočívá na vztahu prostředku k účelu a na ničem jiném. Mezi dvěma teleologickými pojmy subordinovanými je poměr „podmiňujícího“ a „podmíněného“. Jakmile tedy narazíme na takový vztah, můžeme mluvit o teleologicky subordinovaných pojmech. (Škoda naproti tomu nespadá do téže kategorie jako prostředek, a nějaký zjev může být druhému škodlivý, aniž byl považován za subordinovaný.) Pokud se koordinace týče, má se věc takto: mluvili jsme právě o vyšších a nižších pojmech teleologických. Koordinace dvou pojmů znamená, že oba nacházejí se na stejné pojmové úrovni a že není mezi nimi vztahu „podmiňujícího“ a „podmíněného“. Jestliže tedy ve smyslu našich výkladů v této kapitole nemůžeme ze dvou či více pojmů žádný označiti za „vyšší“ nebo „nižší“ teleologický pojem, jde o pojmy

„koordinované“. Mezi nimi je vztah prostředku k účelu vyloučen.

Posléze chci ještě připomenouti jako zakončení úvah této kapitoly, že nikterak si nesmíme představovati, že by vyšší postulát představoval vždy něco od postulátů podřazených odlišného (jako tomu je na př. v našem případě — vyšší postulát je „krásná zahrada“, podřazené jsou „krásný trávník“, „krásné ovoce“ a „krásné květiny“), nýbrž že často jde při něm pouze o umělou konstrukci, vyjadřující sumu podřazených postulátů. Jako příklad stůjž zde slovo *καλλὸςκαὶγαθὸς* vyjadřující postulát dokonalého člověka.

III. Závěrečné slovo o teleologických pojmech a jich teleologické povaze.

Vzájemná souvislost teleologických pojmů, jak jsme je analysovali v předchozích výkladech, jeví se takto: Účel je chtěné pomocí prostředku. Aby účel byl dosažen, hledá se prostředek. Aby mohl platiti za prostředek (zjev sloužící účelu), musí se poznati zjev schopný býti prostředkem, t. j. upotřebitelný. Nositel této upotřebitelnosti nazývá se statek. Jakmile byl nějaký zjev poznán jako upotřebitelný, t. j. jako statek, je chtěné, aby se stal prostředkem. Chtění něčeho jako prostředku zoveme potřebou. Statek stane se objektem potřeby. Použitím stane se co sloužící účelu užitečným, jako užitečný zjev bude jmenován prostředkem.

Všechny dosud analysované pojmy jsou pojmy čistě teleologickými. Žádný z nich není specificky hospodářský. Tím liší se moje pojetí od běžné nauky, která tyto pojmy šmahem považovala za hospodářské. Tyto pojmy nestanou se nikdy hospodářskými snad proto, že by se